

Andijon Davlat Pedagogik Instituti

Jahon tarixi kafedrası o'qituvchisi

Yunusova Zarifa

Andijon Davlat Pedagogik Instituti

Ijtimoiy va amaliy fanlar fakulteti

2-kurs talabasi

Anvarjonov Rahmatillo

Anotatsiya: *Ushbu maqolada Abu Rayhon beruniy va uning butun dunyoga mashxur asari hisoblangan “Asor ul-Boqiya” kitobi ilmiy tarixiy faktlar asosida yoritilib, uning tariximizdagi va bugungi kundagi ahamiyati bayon etiladi.*

Kalit so'zlar: *Asar, Pasex, bayram, kalendar, tadqiqot, taqvim.*

Kirish

Abu Rayhon Muhammad ibn Ahmad al-Beruniy (973–1048) Sharq uyg'onish davrining eng yirik va qomusiy olimlaridan biri bo'lib, jahon ilm-fani taraqqiyotida alohida o'rin egallaydi. U o'zining serqirra ilmiy faoliyati orqali astronomiya, matematika, geografiya, geodeziya, tarix, etnografiya, xronologiya hamda tabiiy fanlarning boshqa sohalari rivojiga salmoqli hissa qo'shgan. Beruniy ilmiy izlanishlarida tajriba va kuzatishga tayangan holda aniq ilmiy metodlardan foydalanib, o'z davri uchun nihoyatda ilg'or bo'lgan nazariy va amaliy xulosalarni ilgari surgan.

Alloma qoldirgan boy ilmiy meros yuzdan ortiq asarlarni o'z ichiga olib, ular Sharq va G'arb ilmiy an'analarini o'zaro bog'lovchi muhim manba sifatida e'tirof etiladi. Ana shu asarlar orasida «Asor ul-boqiya an al-qurun al-xoliya» (“O'tgan avlodlardan qolgan yodgorliklar”) alohida ilmiy va tarixiy ahamiyatga ega. Ushbu asar qadimgi xalqlarning tarixiy xotirasi, xronologik qarashlari, taqvim tizimlari, diniy e'tiqodlari va madaniy an'analarini qiyosiy-tahliliy asosda yoritib berishi bilan ajralib turadi.

Beruniy mazkur asarda turli sivilizatsiyalar — yunonlar, rimliklar, eroniylar, hindlar, yahudiylar va boshqa xalqlarning vaqtni hisoblash tizimlarini solishtirib, ularning tarixiy ildizlari va o'ziga xos jihatlarini ilmiy aniqlik bilan tahlil qiladi. Natijada «Asor ul-boqiya» nafaqat tarix va xronologiya fanlari uchun muhim manba, balki madaniyatlararo aloqalarni o'rganishda bebaho ilmiy asar sifatida ham katta ahamiyat kasb etadi.

Natijalar

Abu Rayhon Muhammad ibn Ahmad al-Beruniy 973-yilda Xorazmning qadimiy ilmiy-madaniy markazlaridan biri bo'lgan Kat shahrida tavallud topgan. U yoshligidanoq ilm-fanga kuchli qiziqish bildirgan bo'lib, ayniqsa matematika va astronomiya fanlarini chuqur va tizimli ravishda o'rganishga alohida e'tibor qaratgan. Beruniyning erta shakllangan ilmiy salohiyati uning Xorazmshohlar saroyiga taklif etilishiga zamin yaratgan. Bu yerda u yetuk olimlar muhitida faoliyat yuritib, turli sohalarga oid muhim ilmiy tadqiqotlar olib borgan.

Keyinchalik siyosiy vaziyatlar ta'sirida Beruniy G'aznaviylar davlati hukmdori Mahmud G'aznaviy saroyiga taklif etilib, G'azna shahrida ilmiy faoliyatini davom ettirgan. Aynan shu davrda allomaning ilmiy merosi yanada boyib, u astronomiya, geografiya, tarix, etnografiya va xronologiya sohalarida fundamental ahamiyatga ega bo'lgan asarlarini yaratgan. Beruniy umrining oxirigacha ilmiy izlanishlardan to'xtamagan bo'lib, manbalarda qayd etilishicha, u 150 dan ortiq ilmiy asar muallifi hisoblanadi. Ushbu asarlar mazmunan chuqur, metodologik jihatdan puxta bo'lib, nafaqat Sharq, balki jahon ilm-fani taraqqiyotiga bevosita ta'sir ko'rsatgan [1].

“Asor ul-boqiya an al-qurun al-xoliya” asari taxminan 1000-yilda yaratilgan bo'lib, Abu Rayhon Beruniyning ilmiy faoliyatidagi eng dastlabki yirik va fundamental tadqiqotlardan biri hisoblanadi. Mazkur asar Xorazmshoh Ma'mun ibn Ma'mun homiyligi ostida yozilgan bo'lib, bu holat Xorazmda o'sha davrda ilm-fan va ilm ahliga bo'lgan yuksak e'tibor darajasini yaqqol namoyon etadi. Beruniy ushbu asarni yaratishda Sharq va G'arb ilmiy an'analarini uyg'unlashtirgan holda,

yunon, fors, hind, yahudiy hamda nasroniy manbalariga tayangan va ularni tanqidiy-qiyosiy tahlil asosida o'rganishga harakat qilgan [2].

Asarning asosiy mazmuni turli xalqlarning vaqtni hisoblash tizimlari va xronologik qarashlarini ilmiy jihatdan tahlil etishga bag'ishlangan. Unda yil hisobi, oy va kunlarning taqsimlanishi, kabisa yillari masalasi, shuningdek muhim tarixiy voqealar, diniy va an'anaviy bayramlarning kelib chiqishi hamda nishonlanish vaqtlari batafsil yoritilgan. Beruniy mazkur masalalarni izohlash jarayonida astronomik bilimlardan keng foydalangan holda, taqvim tizimlarining tabiiy-ilmiy asoslarini ham ochib bergan.

“Asor ul-boqiya” da eroniylar, xorazmiylar, so'g'diylar, yahudiylar, nasroniylar va hind xalqlarining taqvimlari o'zaro qiyosiy tahlil qilingan bo'lib, ularning umumiy va farqli jihatlari aniq ilmiy dalillar asosida ko'rsatib berilgan. Shu jihatdan asar nafaqat xronologiya va tarix fanlari uchun, balki etnografiya, madaniyatshunoslik va dinlar tarixi sohalarini o'rganishda ham muhim manba vazifasini bajaradi. Beruniyning ushbu asari qadimgi xalqlarning tarixiy xotirasi va madaniy merosini ilmiy asosda saqlab qolgan nodir yodgorlik sifatida bugungi kunda ham o'z ilmiy ahamiyatini yo'qotmagan.

Beruniy har bir ma'lumotni tanqidiy tahlil qilib, aniq raqamlar va hisob-kitoblarga tayangan. Masalan, xorazmiylar taqvimida yil 365 kundan iborat bo'lib, har 120 yilda bir marta tuzatish kiritilganini qayd etadi. Bu holat asarning ilmiy ishonchliligini oshiradi [3].

Asarda Navro'z, Mehrjon, Sada kabi qadimgi eroniy bayramlar, yahudiylarning Pesax va nasroniylarning Rojdestvo bayramlari haqida batafsil ma'lumotlar berilgan. Beruniy ularning kelib chiqishi va aniq sanalarini ilmiy asosda tushuntiradi.

«Asor ul-boqiya» xronologiya, tarix va madaniyatshunoslik fanlari uchun muhim manba hisoblanadi. Asar Beruniyning ilmiy halolligi va tanqidiy tafakkurini yaqqol namoyon etadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Abu Rayhon Beruniyning «Asor ul-boqiya an al-qurun al-xoliya» asari Sharq uygʻonish davri ilm-fanining yuksak choʻqqilaridan biri boʻlib, u tarixiy xronologiya, taqvimshunoslik va madaniyatlararo aloqalarni oʻrganishda bebaho ilmiy manba hisoblanadi. Beruniy mazkur asarida turli xalqlarning vaqtni hisoblash tizimlarini aniq tarixiy dalillar va ilmiy usullar asosida qiyosiy tahlil qilib, oʻz davri uchun nihoyatda ilgʻor boʻlgan metodologik yondashuvni namoyon etgan.

Asar nafaqat qadimgi xalqlarning tarixiy xotirasini saqlab qolgan, balki ularning ilmiy va madaniy taraqqiyot darajasini anglash imkonini ham beradi. «Asor ul-boqiya» orqali Beruniyning qomusiy olim sifatidagi salohiyati, fanlararo yondashuvi va ilmiy xolisligi yaqqol koʻzga tashlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A. *Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch*. — Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. Abu Rayhon Beruniy. *Asor ul-boqiya an al-qurun al-xoliya*. — Qohira, 1878.
3. Abu Rayhon Beruniy. *Tanlangan asarlar*. 1-jild. — Toshkent: Fan, 1968.
4. Muminov Khusanboy Madaminjanovich, & Kodirjonov Omadjon Tavakkaljon Ugli. (2024). HISTORY OF DIPLOMATIC AND ECONOMIC RELATIONS BETWEEN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN AND THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA (1991-2016). *International Journal Of History And Political Sciences*, 4(02), 12–19. <https://doi.org/10.37547/ijhps/Volume04Issue02-03>